

МІСІЯ РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ ЗА ІСПАНСЬКИМИ ПЕДАГОГІЧНИМИ ТРАКТАТАМИ МЕЖІ XIX–XX СТ.

MISSION OF RELIGIOUS EDUCATION IN SPANISH PEDAGOGICAL TREATISES AT THE TURN OF THE XIX AND XX CENTURIES

Статтю присвячено питанням цілей і призначення релігійного виховання людини, відображеним в іспанських педагогічних трактатах межі XIX–XX ст. У працях-посібниках, написаних добре знаними педагогами, освітянами, зокрема П. де Алькантара Гарсією, Р. Бланко Санчесом, Л. Парралем Крістобалем, П. Креспі, П. Діасом Муњосом, П. Мартінесом Палао, Х. Фернандесом-Хіменесом, Г. Еррайнсом, виданих у 1890–1900-х рр. у різних куточках Іспанії, релігійне виховання визначалося як найважливіший напрям виховання людини.

На переконання іспанських педагогів, релігійне виховання виконує особливу місію в освітньому процесі. Воно за призначенням має розкрити й розвинути духовну природу людської істоти. Духовна природа людини є складною, для свого проявлення у формах емоційно-чуттєвого сприйняття світу, ціннісних ставлень до навколишнього середовища, свідомих перетворень об'єктивної дійсності вона вимагає виховання у людини з раннього дитинства розумових здібностей, формування моральних якостей, плекання почуттів прекрасного та піднесеного. У більшості іспанських педагогічних трактатів межі XIX–XX ст. за релігійним вихованням закріплювалася мета розвинення у людини релігійного почуття, котре виявиться не тільки у свідомому прийнятті ідеї Бога і бездоганному дотриманні церковних канонів та обрядів, але й у гуманному змінненні земного світу через діяльні любов, прощення, милосердя, співчуття до інших членів людської спільноти. Релігійне виховання уможливить набуття людиною життєвих особистісних сенсів, дозволить людині, спираючись на систему традиційних суспільних цінностей, посталу у багатовіковому історичному процесі, перетворювати світ вільною людською волею, не руйнуючи його божественної духовної сутності. Сфера божественного, піднесеного, ірраціонального світу, поступово відкриваючись людині, віднаїде відгук у її душі та збагатить розум пізнанням однієї з дивовижних форм суцього. Висвітлені в іспанських педагогічних трактатах межі XIX–XX ст. питання місії, цілей і змісту релігійного виховання віддзеркалюють усю глибину устоїв заокостенілої в архаїчній традиції тогочасної іспанської школи.

Ключові слова: іспанські педагогічні трактати, іспанські педагоги, релігійне вихо-

вання, релігійне почуття, духовна природа людини, Бог.

The article is devoted to the goals and purposes of religious education, reflected in Spanish pedagogical treatises at the turn of the XIX and XX centuries. In works written by well-known educators, in particular P. de Alcantara Garcia, R. Blanco y Sanchez, L. Parral Cristobal, P. Crespi, P. Diaz Muñoz, P. Martinez Palao, J. Fernandez-Jimenez, G. Herrainz, and published in 1890–1900s in various parts of Spain, religious education was defined as the most important area of human education.

According to the beliefs of Spanish educators, religious education fulfills a special mission in the educational process. It by purpose has to reveal and develop the spiritual nature of human being. The spiritual nature of personality is complex, for its manifestation in some forms such as emotional and sensual perception of the world, value relations to the environment, conscious transformations of objective reality it is necessary to develop mental abilities, moral qualities, feelings of beauty and sublimity in personality from early childhood. In most Spanish pedagogical treatises at the turn of the XIX and XX centuries religious education was based on the goal of developing special religious feeling in personality. Religious feeling should manifest itself not only in the conscious acceptance of idea of God and the impeccable following church canons and rites, but also in the humane change of the earthly world by personality through active love, forgiveness, mercifulness, empathy for other members of human community. Religious education will make it possible for person to acquire life personal senses, will allow person, relying on the system of traditional social values emerged in centuries of historical process, to transform the world by free human will without destroying its divine spiritual essence. The sphere of the divine, sublime, irrational world, gradually opening up to personality, will respond in her soul and will enrich the mind with knowledge of one of being amazing forms.

The questions of mission, purposes and content of religious education covered in Spanish pedagogical treatises at the turn of the XIX and XX centuries reflect the full depth of the foundations of Spanish school of that time, which was frozen in archaic tradition.

Key words: Spanish pedagogical treatises, Spanish educators, religious education, religious feeling, spiritual nature of personality, God.

УДК 37.017.93 =134.2 "18/19"
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/27.5>

Зайченко Н.І.,
докт. пед. наук,
професор кафедри загальної
та прикладної психології
ПВНЗ «Інститут екології економіки
і права»

Постановка проблеми у загальному вигляді. За доби Реставрації монархії Бурбонів (1874–1931 рр.) в Іспанії – країні з величезним історичним спадком володарювання католицької церкви – боротьба за секуляризацію освіти виявилася украй гострою. Закріплений Конституцією Монархії 1876 р. державний статус католицької релігії надовго утвердився у країні і відбився у нездоланній обов'язковості вивчення Закону

Божого та Священної історії в іспанських школах. У процесі професійної підготовки учительського корпусу для державних шкіл теоретичному вивченню питань релігійного виховання учнів відводилося першорядне значення. Можна судити про це, виходячи зі змісту підручної літератури, яка призначалася для педагогічної освіти майбутніх учителів, зокрема зі змісту цілого масиву іспанських педагогічних трактатів, виданих у

1890–1900-х рр. добре відомими освітянами та викладачами учительських шкіл. Релігійне виховання у більшості із цих праць-посібників визначалося як найголовніший, найбільш важливий напрям виховання. Водночас іспанські педагоги обґрунтовували значущість поєднання релігійного виховання учнів із моральним і соціальним.

В іспанських педагогічних трактатах межі XIX–XX ст. відобразилися епохальні уявлення про двоїстий характер людської природи – тілесної та духовної одночасно. Саме ці уявлення лежали в основі розрізнення фізичного і духовного виховання людини. На розвинення духовної природи вихованців відповідно до суджень і міркувань авторів педагогічних трактатів 1890–1900-х рр. мало спрямовуватися передовсім релігійне, але також розумове, моральне, естетичне й соціальне виховання. Релігійне виховання мало виконувати провідну місію у процесі розвинення духовної людської природи, сприяти знайомству людини зі сферою ірраціонального світу, замисленого за Законом Божим, і прилученню її до традиційних суспільних цінностей, священних в ідеологічній системі Іспанського Королівства після утвердження реставраційного монархічного режиму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Історію іспанської педагогіки періоду Реставрації монархії (1874–1931 рр.) досліджували такі відомі сучасні іспанські науковці, як М. Пуельєс Бенітес (M. Puelles Benitez), Б. Делгадо Кріадо (B. Delgado Criado), А. Капітан Діас (A. Capitan Diaz), Х. Геренья (J. Guereña), А. Тіана Феррер (A. Tiana Ferrer), О. Негрін Фахардо (O. Negrin Fajardo), А. Віньяо Фраго (A. Vifao Frago) та ін. Питання релігійного виховання в Іспанії на межі XIX–XX ст. вивчали А. Йетано (A. Yetano), К. Гонсалес Родригес (C. Gonzalez Rodriguez), С. Іббс-Ліссорґрес (S. Hibbs-Lissorgues) та інші дослідники.

Мета статті – визначити, якою місією наділялося та яким цілям мало слідувати релігійне виховання відповідно до іспанських педагогічних трактатів, виданих у 1890–1900-х рр., призначених для професійної підготовки шкільних учителів.

Виклад основного матеріалу. За часів Реставрації монархії Бурбонів (1874–1931 рр.) католицька церква в Іспанії мала власний статус, установлений Конституцією Монархії 1876 р. У ст. 11 Основного Закону стверджувалося, що «католицька, апостольська, римська релігія є державною релігією. Нація зобов'язана підтримувати культ» [1].

Викладач педагогіки в Учительській нормальній школі м. Пальми П. Креспі (Pedro Crespi) у трактаті «Елементарні замітки з педагогіки, або основи виховання та методи навчання» (Пальма, 1891 р.) визначав: «Релігійне виховання – то є напрям виховання, призначений направляти релігійне почуття у дітей, пробуджувати його відповідно до

закону Божого і вчення церкви. Релігійне виховання є украй важливим, бо воно є фундаментом усієї освіти та найбільшим благодіянням, що може бути дарованим людству» [2, с. 67].

На переконання П. Креспі, пізнання релігійних істин є значущим і необхідним задля досягнення щастя людиною, а релігійне виховання стане тим путівником, котрий допоможе їй уберегтися від життєвих помилок. Релігійне почуття є природним для людини. Любов, віра, прихильність, відданість, ушанування, повага, спрямовані до Бога, є проявами релігійного почуття. Щоби розвивати у дітей релігійне почуття, або почуття піднесеного, педагог має культивувати у їхніх душах віру, надію та милосердя, постійно звертатися до ідеї Бога і заохочувати вивчення християнських істин вихованцями [2, с. 68].

Видатний іспанський педагог П. де Алькantara Гарсія (Pedro de Alcantara Garcia) у «Педагогічному трактаті» (Мадрид, 1896 р.) зауважував, що релігійне почуття – то є «невід'ємне прагнення нашої природи, характерне для усіх людей» [3, с. 134].

За твердженням педагога, релігійне почуття закладається у людське серце, і важливо виховувати його змалку, надати йому правильного спрямування. Розвинення релігійної культури уможливить оволодіння людиною істинами та добродійностями, позбавить її забобонів і фанатизму. Щоби розвинути релігійну культуру та дух віри вихованців, учитель має використовувати різні засоби. Найперше – це власний приклад, який слугуватиме для вихованців орієнтиром для досягнення усіх таїн релігії; також учитель, який добре знає християнське вчення, віднайде у ньому усілякі поради та настанови для пробудження віри й укріплення духу своїх учнів [3, с. 135–136].

Викладач Вищої нормальної учительської школи у Вальядоліді П. Діас Муньос (Pedro Diaz Muñoz) у праці-трактаті «Педагогічні замітки» (Памплони, 1896 р.) наголошував, що призначенням релігійного виховання є підготовлення дитини до духовного життя, а його змістом – розвинення у серці дитини любові до Бога, віри у Боже Провидіння та при звичаювання до життя за Законом Божим. Вивчення релігійних і церковних канонів є підвалиною релігійного виховання. Значення релігійного виховання полягає у тому, що воно дозволяє людині «наблизитися до Творця, любити Бога і служити йому» [4, с. 97].

На погляд П. Діаса Муньоса, релігійне виховання сприяє удосконаленню людської природи завдяки тому, що людина навчається добродійностям і моральності. Релігія – то є шлях до моральності, до розуміння, до милосердя. «Усі наші помилки спричинені нашими бажаннями і страстями; і коли немає релігії, якої сповнене наше серце, коли вона не розкриває нам істинні причини, походження зла, то яка сила тоді при-

зведе до людського розуміння?», – розмірковував педагог [4, с. 98].

Релігія покликана творити братерство поміж людьми і народами, вона спрямована проти людського егоїзму, честолюбства, користі. Релігійне виховання запалить людське серце світлом, адже без віри людина зіб'ється зі шляху, ослабіє. «Виховання без Бога є оманливим; виховання без принципу безсмертя душі є немовби будівлею без твердого фундаменту, схиляється, руйнується під власною вагою», – констатував П. Діас Муньос [4, с. 99].

У «Педагогічних замітках» П. Діаса Муньоса указувалося на те, що учитель володіє багатим методичним інструментарієм для здійснення релігійного виховання. Серед засобів релігійного виховання було названо особистий приклад учителя, вивчення дітьми предмета «Християнське учення та Священна історія», читання молитви учнями при входженні до школи та при виході з неї, виконання церковних співів і деяких церковних обрядів, відвідування вихованцями хворих і споглядання природи [4, с. 100].

У праці «Компендіум теоретично-практичної педагогіки» (Мурсія, 1893 р.) іспанського освітянина П. Мартінеса Палао (Pascual Martinez Palao) стверджувалося, що людина у процесі виховання має бути підготовлена для двох призначень – для земного тимчасового життя, тобто для виконання своєї індивідуальної долі, і для вічного життя – останньої мети [5, с. 27].

На переконання П. Мартінеса Палао, виховання не може обійтися без релігійного почуття, адже останнє є спонтанним, природним і необхідним для людини. Завдяки релігійному вихованню людина навчається вірі, надії, милосердю, молитві [5, с. 165–167].

П. Мартінес Палао розглядав релігійне виховання у поєднанні з моральним. Так, він писав: «Мета морального виховання – творити у вихованця моральний характер – правильне мислення, розум, який не вчинить нечесно, благородні почуття, що надихають, і волю, узгоджену з усім цим. Таким є останній і вищий ступінь виконання призначеного долею. Мета ж релігійного виховання – на межі, наприкінці долі, – це зустріти Бога й отримати вічне життя та щастя» [5, с. 167].

За судженням іспанського педагога, релігійне виховання невіддільне від морального, так само, як невіддільні мораль і релігія одне від одного. «Мораль – не є щось більше за розвиток і діяльність життя як долі, яку ми маємо сповнити тут, на землі; релігія – це прагнення завершення, до якого призначала ця доля, ця діяльність, що починається у колиці та закінчується у могилі. Мораль наставляє нас на шлях, який ми маємо пройти; релігія відкриває нам щастя завершення цього шляху», – розмислював П. Мартінес Палао [5, с. 167].

Також у «Компендіумі теоретично-практичної педагогіки» П. Мартінеса Палао зазначалося, що «можливі дві системи релігійного виховання – одна, заснована на страхові, покаранні, непохитній праведності; інша – заснована на любові, сподіванні, духовному пробудженні. Ця остання, сповнена співчуття, завжди буде обиратися добрим педагогом» [5, с. 167].

Подібні думки висвітлено у «Трактаті з антропології і педагогіки» (Мадрид, 1896 р.) директора Нормальної учительської школи м. Сеговії Г. Еррайнеса (Gregorio Herraiz). У роботі акцентовано увагу на тому, що релігійне виховання в іспанських школах є обов'язковим, а учитель повинен добре знатися на католицькому вченні. Релігійне виховання сприятиме оволодінню учнями основними істинами, розумінню добра та краси [6, с. 272–273].

Автори праці «Виховання жінки. Педагогічний трактат» (Барселона, 1896 р.) – учителі Барселонських державних шкіл П. Паскуаль де Санжуан (Pilar Pascual de Sanjuan) і Х. Віньяс-Кусі (Jaime Viñas y Cusi) – відзначали, що релігійне виховання спрямовано на формування релігійного почуття у вихованців, а у цьому почутті поєднуються і любов, і милосердя, і прощення. «Релігійне почуття відкриває перед нашими очима перспективу кращого світу, воно дає нам змогу розглядати наше теперішнє існування як мандрівку із перешкодами та стражданнями; ми йдемо цим шляхом, переживаючи усі покарання, у країну праведності», – стверджували педагоги [7, с. 128–129].

Викладач і директор Вищої учительської школи м. Кордови Х. Фернандес-Хіменес (Jose Fernandez-Jimenez) у трактаті «Судження з педагогіки» (Кордова, 1898 р.) наголошував, що релігійне виховання спрямоване на культивування відносин людини з Богом, на оволодіння знаннями, необхідними для цього. «Первинні та загальні знання про добро і лихо, про справедливе і несправедливе, почуття любові до наших ближніх, розуміння самої ідеї Бога як започаткування і завершення усіх речей і вдячність до Нього мають виховуватися з усією рішучістю», – зазначав іспанський педагог [8, с. 115].

Про те, що релігійне виховання є необхідним для шкіл, йшлося у педагогічному трактаті «Повна теорія виховання для учителів» (Вальядолід, 1900 р.) славетного іспанського мовознавця Л. Парралья Крістобалья (Luis Parral Cristobal). Зокрема, у роботі визначалося, що релігійне виховання має здійснюватися не виключно у формі теоретичного навчання, але й постійно практикуватися. Наприклад, вихованці мають поводитися з іншими людьми відповідно до християнських настановлень – нікому не робити поганого і намагатися чинити добрі справи. Л. Парраль Крістобаль зауважував, що релігійне виховання – це важливий складник соціального виховання, адже

релігія супроводжує усе життя людини: від часу її хрещення і до могили [9, с. 155].

В «Елементарному педагогічному трактаті» (Мадрид, 1901 р.) видатного іспанського педагога-богослова, викладача Центральної нормальної учительської школи Р. Бланко Санчеса (Rufino Blanco y Sanchez) пояснювалося: панівна у теперішній педагогіці думка про те, що релігійне виховання передбачає розвинення у людини окремого релігійного почуття, є хибною. Релігійне виховання – це виховання усіх задатків душі, які слугують Богові, спрямовуються на служіння Богові. Основною метою релігійного виховання є «формування дитини задля присвячення нею себе Богові» [10, с. 120–121].

На думку Р. Бланка Санчеса, «релігія – це основа моралі; мораль без релігії, мораль загальна, важка для дотримання деякими індивідами, неможлива для народу» [10, с. 121]. Саме релігія уможливіє збереження індивідуального та суспільного добробуту. Поза релігійним вихованням неповноцінною буде освіта людини. Оскільки освіта підготує людину до життя, то релігійне виховання сприятиме розбудові суспільного порядку [10, с. 121].

Висновки. Як впливало зі змісту іспанських педагогічних трактатів 1890–1900-х рр., релігійне виховання в освітньому процесі (насамперед у школі) мало особливу місію, яка полягала у пробудженні, розкритті та розвиненні духовної природи людини. Для більшості авторів педагогічних трактатів межі XIX–XX ст., призначених для підготовки шкільних учителів, релігійне виховання уявлялося необхідним, оскільки саме воно уможливило розвинення релігійного почуття, або почуття піднесеного, у людини. Релігійне виховання – це та сфера впливу на особистість людини, яка наповнена імперативами, вимогами жити та діяти за чітко установленими правилами та зразками. Трансмісія історичної традиції вірування – це ключова мета релігійного виховання. Проте чи призначений людський розум виключно для неперервного утілення традиції у нових поколіннях, чи ця традиція значно обмежує можливості людського

розуму? – це питання для іспанської педагогіки рубежу XIX–XX ст. могло мати лише «абсолютно істинне» рішення. На початку XX ст. будь-який учень іспанської школи початкового навчання з легкістю упізнав би і завершив молитовний вираз: «Dios te salve; llena eres de gracia...» [11, с. 52].

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Constitucion de la Monarquia Española (30 de junio de 1876). URL: <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/CONST%201876.htm>.
2. Crespi P. Nociones elementales de Pedagogia o principios de educacion y metodos de enseñanza segun el programa de esta asignatura en la Escuela Normal de Maestros de Baleares. Palma : Establecimiento tipografico de Juan Colomar y Salas, 1891. 206 p.
3. Alcantara Garcia P. Tratado de Pedagogia. Madrid : Saturnino Calleja, 1896. 440 p.
4. Diaz Muñoz P. Nociones de Pedagogia. Pamplona : Imprenta, Libreria de N. Aramburu, 1896. 250 p.
5. Martinez Palao P. Compendio de Pedagogia teorico-practica. Murcia : Libreria de D. Clotilde Santamaria, 1893. 300 p.
6. Herrainz G. Tratado de Antropologia y Pedagogia. Madrid : Libreria de la Viuda de Hernando y C., 1896. 565 p.
7. Pascual de Sanjuan P., Viñas y Cusi J. La educacion de la mujer. Tratado de Pedagogia para las maestras de primera enseñanza y aspirantes al Magisterio. Barcelona : Libreria de Antonio J. Bastinos, 1896. 377 p.
8. Fernandez-Jimenez J. Disertaciones de Pedagogia para uso de los alumnos de las escuelas normales y de los maestros de primera enseñanza. Cordoba : Imp. La Region Andaluza, 1898. 292 p.
9. Parral Cristobal L. Teoria completa de la educacion para los maestros y maestras. Valladolid : Imp. y Libr. Nacional y Extranjera de Andrés Martín, 1900. 158 p.
10. Blanco y Sanchez R. Tratado elemental de Pedagogia. Madrid : Imprenta Moderna, 1901. 333 p.
11. Andreu y Folch J. Historia Sagrada, Religion, Moral y Urbanidad. Nociones de estas asignaturas para los niños que concurren a las escuelas de primera enseñanza. Barcelona : Imprenta y Libreria de Montserrat, 1901. 111 p.